

УДК 94(477)''1930''-058.237

СЛИПУЩЕНКО С. М.

м. Миколаїв

КАРАЛЬНІ ЗАХОДИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В 1930-х РОКАХ

У представлений статті на основі широкої історіографічної та джерельної бази аналізуються ключові аспекти репресивної політики радянської влади проти інженерно-технічної інтелігенції Півдня України в 1930-х роках.

Ключові слова: радянська влада, репресії, інтелігенція, сталінізм.

Постановка проблеми. Генеза тоталітарної системи в СРСР – невичерпна тема для історичних досліджень, адже за цим мільйони конкретних людей, наших співвітчизників, які, очевидно, могли б багато зробити для суспільного прогресу, духовного й економічного розвитку. Крім наукових, соціально-культурних, морально-етичних цілей, на перший план виступає і прикладне значення подібного роду досліджень. Незважаючи на чисельні публікації, все ще існує цілий комплекс малодосліджених питань пов'язаних з практичною реалізацією соціально-політичної політики сталінізму стосовно певних верств населення, вивчення регіональних аспектів проблематики. Враховуючи промисловий потенціал Півдня України, зокрема суднобудівної галузі, значна роль в його соціально-економічному розвитку належала саме інженерно-технічним працівникам, які стали жертвами сталінських переслідувань. Це актуалізує розгляд питання тоталітарних репресій проти технічної інтелігенції краю в 1930-х роках.

Аналіз джерел. Окреслена проблема привертає значну увагу вітчизняних дослідників. Серед багатьох слід виділити фундаментальну працю провідних українських істориків В. Даниленка, Г. Касянова, С. Кульчицького [1]. Історичній долі та соціальному портрету української інтелігенції 1920–30-х років присвятив свою роботу Г. Касьянов [2]. Регіональним аспектам тематики тоталітарних репресій присвячена монографія миколаївського вченого М. Шитюка. В окремому підрозділі якої аналізується репресивна політика радянської влади на промислових підприємствах Півдня України [3].

Втім, незважаючи на наявність значної кількості опублікованих праць, в українській історіографії існує потреба комплексного дос-

лідження становлення гегемонії більшовицької партії, вивчення різноманітних аспектів проблематики.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що до середини 1920-х років більшість дореволюційної науково-технічної інтелігенції, керуючись хто професійним, хто матеріальними інтересами, співробітничали з радянською владою у реалізації планів будівництва так званого соціалізму. Їх високий професіоналізм допоміг протягом короткого часу подолати катастрофічну розруху. Проте з другої половини 1920-х років внутрішньополітична обстановка в країні змінилася. З одного боку, владі потрібно було знайти винних у провалі своїх утопічних планів, з іншого – ставилося завдання заручитися в своїх подальших діях політичною підтримкою інтелігенції і насамперед її верхівки. Вимагаючи від кваліфікованих спеціалістів сумлінної професійної праці, партія відмовляла їм у політичній довірі. В газетах і публіцистиці непоодинокими були звинувачення інтелігенції у двоїстості, безребетності, непорозумінні епохи. Ключовою подією в цей період стала «Шахтинська справа» 1928 року.

Як йдеться з тексту спецповідомлення ОДПУ до Одеського окружного комітету КП(б)У: «Починаючи с моменту розкриття Шахтинської справи відчувалось не тільки наростання активних антирадянських настроїв, посилення діяльності троцькістів та правих ухильників серед співчуваючий ним інтелігенції, а їх практична реалізація в деяких галузях промислового виробництва». Згідно пропозиції чекістів, у політичному відношенні інтелігенцію поділено на три групи: перша – ті хто повністю підтримує радянську та соціалістичне будівництво, на думку таких є більшість. Друга категорія – інтелігенція, що

знаходиться в стані нестійкої політичної рівноваги та коливань. Її представники хоч і працюють лояльно, але в настроях своїх все ще не переходять на сторону радянської влади, становлячи потенційну небезпеку. Третя група – відверто ворожа до радянських перетворень, вважає що наявна продовольча криза є результатом індустріалізації країни, а «комуністична партія з цим процесом не зможе впоратися, оскільки на її чолі знаходяться не інтелігенти» [4].

Відповідно представники другої та третьої груп попали під пильний нагляд правоохоронних органів. Вже в 1930 році за «антирадянські висловлювання», «саботаж політики індустріалізації» позбавлено волі одеських інженерів Розенбаума, Шахрая, професора Лазурського та інших. Посилена секретно-агентурна робота на підприємствах та у вищих навчальних закладах Одеси [5].

Втім, ситуація значно погіршилась в період ескалації терору другої половини 1930-х років. Головною особливістю діяльності репресивно-каральної машини відносно інженерно-технічної інтелігенції, як і представників інших груп населення, став не тільки масовий характер репресій, а розкриття «антирадянських закатів» у відповідності до листів та вказівок ЦК ВКП(б). Так, 29 липня 1936 року до обласних, міських та районних комітетів КП(б)У направлено закритого листа «Про терористичну діяльність троцькістсько-зінов'євського блоку». 8 вересня 1936 року Одеський обласний комітет компартії України проводить закриті засідання, посвячене підсумкам роботи з виконання директив у боротьбі з «ворогами народу» [6].

Першочергово «виявлені» керівники підприємств які, на думку компартійних зборів, «покривали троцькістів». Зокрема, інструктор промислово-транспортного відділу обкому КП(б)У громадянина Злотко не «приймав рішучих заходів та підтримував троцькістів Ренделя, Рутмана, що займаючи посади начальників цехів на різних підприємствах міста, проводили на них антирадянську та антипартійну роботу». Директор Деревообробної фабрики Одеси громадянин Дуб давав позитивну характеристику «троцькісту» інженеру фабрики Злотинському, за що рішенням міськпарткому був «звільнений від відповідальної

роботи в радянському апараті та господарчо-промислових структурах, як поділяючий троцькістські погляди дворушник» [7].

Розгорнуту мережу «антирадянських троцькістських організацій» на підприємствах Миколаєва наведену в доповідній записці на ім'я секретаря Одеського обласного комітету КП(б)У Е. Вегера, «виявили» за підсумками засідання Миколаївського міського комітету компартії від 29 серпня 1936 року. «Антирадянські троцькістські групи» на чолі яких знаходились інженерно-технічні працівники проводили «активну діяльність» на миколаївському суднобудівному заводі імені «61 Комунара», корпусному, модельному та електроремонтному цехах суднобудівного заводу імені Марті, Хлібзаводі, Дормашина, взуттєвій та швейній фабриках [8].

Зокрема, на суднобудівному заводі імені Марті розкрита та заарештована «троцькістську групу» на чолі з начальником суднобудівного цеху О. Свиріним. До складу якої «входили» інженери підприємства Тихонов, Каменський, Криницький, Спириденко. В модельному та літейному цехах заарештовано як троцькістів начальників цехів Руду та Лавута. «Розкручуючи» надалі їх «зв'язки» слідство позбавляє волі інженера головної лабораторії заводу М. Булан, який особисто «завербував» молодого інженера, випускника Миколаївського суднобудівного інституту І. Кононенко. Надалі в рамках даної справи заарештовані та розстріляні за рішенням судової трійки інженери підприємства С. Школьський, В. Ларін, П. Простягов. Загалом, в рамках даної справи, що надалі отримає назву «Троцькістської робітничої опозиції» на суднобудівному заводі імені Марті, чекісти заарештовують 19 інженерів підприємства [9].

На заводі імені «61 Комунара» як троцькісти репресовано 8 представників інженерно-технічної інтелігенції на чолі з М. Бреслером. На взуттєвій та швейній фабриках «виявлені» та знешкоджені групи «саботажників, троцькістів та шкідників» на чолі з цеховими інженерами А. Ронком, М. Друкером, С. Бродським та І. Шліонським [10].

Аналізуючи здійснення репресивної політики влади проти окресленої в статті категорії населення, слід погодитись з думкою професора М. Шитюка. Згідно якої, важко знайти

в регіоні підприємства, які б не торкнулись репресії. Становище ускладнилось в 1936 році після введення нових виробничих норм. У суднобудуванні вони в 2,5 рази перевищували існуючі, що не було виправдано технічно. Прагнучи якнайшвидше виконати вказівки зверху, на місцях не здійснювались планові профілактичні ремонти, підготовчо-перспективні роботи, що приводило до зношування та аварій. В свою чергу, в погіршенні технічного стану підприємств обвинувачувались «саботажники» на місцях, яких влада притягувала до судової відповідальності [11].

Так, заступник наркома НКВС СРСР М. Фріновський 17 червня 1938 року направив телеграму начальнику УНКВС Миколаївської області П. Карамішеву про ліквідацію «шпигунсько-диверсійних та контрреволюційних формувань» на оборонних заводах. В тексті якої провина за систематичний зрив урядових завдань на низці підприємств регіону на «правотроцькістські, шпигунсько-диверсійні та інші контрреволюційні формування». Конкретизуючи, заступник наркома НКВС пояснює ситуацію наступним чином: «зрив урядових замовлянь пояснюється в першу чергу відсутністю планомірної роботи зі шкідниками, по-друге на багатьох підприємствах продовжують свою роботу залишки антирадянських підпільних груп, по-третє інженерно-технічний та керівний склад підприємств залишається забрудненим антирадянським елементом який легко піддається вербуванню ворожими силами, по-четверте слабо поставлена агентурна робота» [12].

Результатом виконання даних вказівок стало традиційне для того часу «посилення боротьби з антирадянським елементом». На протязі червня-серпня арешти пройшли по всіх підприємствах південного регіону. За цей період в Миколаївській області заарештовано 386, Херсонській – 413, Одеській – 609 чоловік, як «троцькісти». З них – 215 працювали на підприємствах суднобудівної промисловості, 103 в енергетиці, 216 працівники транспорту і транспортних підприємств, 78 – працівники засобів зв'язку, 297 – працівники харчосмакової і переробної промисловості. 216 – текстильної, 210 – будівельної, 75 – різноробочі невеличких підприємств. Серед заарештованих були директор суднобудівного заводу імені Марті (С. Степа-

нов), секретар парткому заводу імені «61 Комунара» П. Бородаєв, голова Гужтранспартілі М. Воронов та сотні інших [13].

Характерним прикладом роботи чекістів є справа «Антирадянської контрреволюційної організації» Миколаївського заводу «Дормашина», в рамках якої 4 серпня 1937 року було заарештовано 10 працівників заводу з числа керівної ланки (начальники цехів та інженери-технологи), з них 2 розстріляно. За думкою слідства звинувачені дотримувались позицій Бухаріна, Рикова та інших, вели підривну роботу з розрахунку на агресію інтервентів та відновлення капіталістичного устрою в СРСР. Надалі коло звинувачень розширилось до шпигунства, націоналістично-шовіністичної роботи (один з заарештованих в період з 1915 по 1924 року входив до української організації «Просвіта», яка в той час, що досить прикметна, функціонувала в УСРР ще легально) та іншому [14].

Висновки. Таким чином, аналіз репресивної політики радянської влади проти інженерно-технічних працівників Півдня України в 1930-х роках дає підстави стверджувати, що репресії носили масовий характер, не обійшовши осторонь жодне підприємство регіону. Початком їх стала Шахтинська справа 1928 року, час охарактеризований Й. Сталіним як «великий перелом». Притаманною цим справам особливістю стали звинувачення в намаганнях зриву та шкідництва сталінської індустріалізації. Свого піку терор проти окресленої категорії громадян досяг в другій половині 1930-х років. Коли за сфальсифікованими звинуваченнями, в першу чергу в «підривній троцькістсько-шпигунській та антирадянській діяльності» під жорнова каральної машини потрапили сотні висококваліфікованих робітників краю.

Список використаних джерел

1. Даниленко В. М. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки / В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицький. — К. : Либідь, 1991. — 344 с.
2. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920-30-х років : соціальний портрет та історична доля / Г. В. Касьянов. — К. : «Глобус», «Вік»; Едмонтон: Канадський ін-т укр. студій Альбертського ун-ту, 1992. — 176 с.
3. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-і роки ХХ ст. / М. М. Шитюк. — К. : Ін-т історії України НАН України; Миколаїв : Тетра, 2000. — С. 170—193.
4. Державний архів Одеської області (далі — Держархів Одеської обл.). — Ф. — Р. — 7. — Оп. 1. — Спр. — 2204. — Арк. 4—6.

5. Держархів Одеської обл. — Ф. — Р. — 7. — Оп. 1. — Спр. — 2204. — Арк. 12.
6. Держархів Одеської обл. — Ф. — Р. — 11. — Оп. 1. — Спр. — 634. — Арк. 29-31.
7. Держархів Одеської обл. — Ф. — Р. — 11. — Оп. 1. — Спр. — 634. — Арк. 34.
8. Держархів Одеської обл. — Ф. — Р. — 11. — Оп. 1. — Спр. — 634. — Арк. 37—39.
9. Держархів Одеської обл. — Ф. — Р. — 11. — Оп. 1. — Спр. — 634. — Арк. 39.
10. Держархів Одеської обл. — Ф. — Р. — 11. — Оп. 1. — Спр. — 634. — Арк. 46—48.
11. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-і роки ХХ ст. / М. М. Шитюк. — К. : Ін-т історії України НАН України; Миколаїв: Тетра, 2000. — С. 170.
12. Реабілітовані історією. Миколаївська область : у 4 т. — Миколаїв: Світогляд, 2008. — (Науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією» : у 27 т. / голов. редкол. : Тронько П. Т. (голова) [та ін.]). Кн. 4 / [обл. редкол. : Макарчук С. С. (голова) та ін.]. — 2008. — С. 261.
13. Николаев І. Є. Справа «Антирадянської контрреволюційної організації» на заводі «Дормашина» // Реабілітовані історією. Миколаївська область : у 4 т. — Миколаїв : Світогляд, 2008. — (Науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією»: у 27 т. — Кн. 4 / обл. редкол. Макарчук С. С. (голова) та ін. — 2008. — С. 61—66.

СЛИПУЩЕНКО С. М.

г. Николаев

КАРАТЕЛЬНЫЕ МЕРЫ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ ПРОТИВ ИНЖЕНЕРНО-ТЕХНИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ ЮГА УКРАИНЫ В 1930-х ГОДАХ.

В представленной статье на основе широкой источниковой и историографической базы анализируются ключевые аспекты репрессивной политики советской власти против инженерно-технической интеллигенции Юга Украины в 1930-х годах.

Ключевые слова: советская власть, репрессии, интеллигенция, сталинизм.

SLIPUSCHENKO S. M.

Mykolaiv

PUNITIVE MEASURES AGAINST SOVIET POWER ENGINEERING WORKERS IN THE SOUTH OF UKRAINE IN 1930.

The Genesis of the totalitarian system in the USSR – an inexhaustible theme for historical research, because for these millions of concrete people, our compatriots, which, obviously, would do much to social progress, spiritual and economic development. Except for scientific, socio-cultural, ethical purposes, to the forefront and practical importance of such research. Despite numerous publications, there is still a whole complex of scantily explored issues related to the practical implementation of socio-political policy of Stalinism against certain segments of the population, the study of regional aspects of the problem.

Key words: the Soviet power, repression, intellectuals, Stalinism.

Стаття надійшла до редколегії 01.03.2014

УДК 94(477.73):341.34

КАЛКУТІНА Н. В.

м. Миколаїв

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ПОЛОНУ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМНИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В СРСР НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

В статті розглядаються міжнародні угоди про захист жертв військових конфліктів; порівнюється розвиток правового статусу військовополонених в міжнародному праві та в радянському законодавстві.

Ключові слова: військовополонені, міжнародні конвенції, військовий конфлікт, правовий статус.

Постановка проблеми. Світова спільнота, маючи численний досвід ведення кровопролитних збройних конфліктів, поступово приходить до усвідомлення необхідності переглянути загальноприйняті закони та звичаї війни, по можливості, пом'якшити їх та захистити мільйони учасників міжнародних сутичок нормами права. Особливої гостроти дана

проблема набуває на початку ХХ століття. Однією з категорій осіб, які потребували міжнародного захисту стали військовополонені.

Мета даної публікації – охарактеризувати основні тенденції розвитку норм міжнародного права з питань поводження з військовополоненими, дослідити міжнародні зобов'язання СРСР в галузі військового полону та право-